
KOVÁCS GYÖRGYI

A TANÁRI PÁLYA VONZÓVÁ TÉTELÉNEK TECHNIKÁI FINNORSZÁGBAN¹

A tanári pálya társadalmi presztízse

A tanítás Finnországban elismert, megbecsült hivatás, sok diák szeretne tanár lenni. Ennek köszönhetően Finnország büszkélkedhet a legkompetitívabb tanárképzési rendszerrel: a legtehetségesebb fiatalok is vonzódnak tartják a tanári pályát, a tanári szakokra a rengeteg jelentkezőből a legjobbakat tudják kiválasztani. A finn tanárok magasan képzettek, és a társadalom is elismeri őket; feladatuk a szociális, tudásbeli és kulturális értékek közvetítése. Részvételük fontos mind az iskola és a családok közti együttműködésben, mind pedig az iskola belső kommunikációjában. (Sahlberg, 2012.)

Fontos az a bizalom, amellyel a szülők viseltetnek a tanárok iránt: rájuk bízzák a gyerekeiket, bíznak a szakértelmükben. Mindez társadalomtörténetileg nagyon is hosszú folyamat eredményeként alakult így: szerepet játszhatott benne az is, hogy a faluról falura vándorló tanítók már a 19-20. század fordulóján is nagyon népszerűek voltak. A tanítókat ekkoriban metaforikusan a nép gyertyáinak (kansankynttilät) nevezték. Több neves finn tanárképzéssel foglalkozó szakember problematikusnak találja, hogy a finn oktatást nemzetközi szinten egyféle paradicsomi idill képe lengi körül, mert ez azt sugallja, hogy ők mindent jól csinálnak.² Igaz, Finnország egyelőre ellenállt olyan globális oktatási mozgalmaknak, mint a sztenderdizált tesztek előtérbe helyezése, vagy a diákok korai pályára állítása; az ország oktatási eredményei valóban impozánsak, sok kérdést mégsem tesznek fel. A tanárok például nagyfokú autonómiával rendelkeznek, mesterfokozatuk van, ugyanakkor a valós hétköznapi tanításban ők éppúgy gondokkal küszködnek, mint a kollégáik más országokban.

A finn oktatás sikereiben jelentős szerepe van annak, hogy az oktatáspolitikai ma is tartja magát a 40 éve kialakított keretekhez, nincsenek sűrű

1 Jelen tanulmány egy nemzetközi kutatási projekt keretében készült, amely azt vizsgálta, hogy a kutatásba bevont országok milyen stratégiákat és kommunikációs módszereket alkalmaznak a pedagóguspálya népszerűsítésében. A finnországi példa a tanári életpályamodell sajátosságaival, a tanárrekrutáció oktatáspolitikai dimenziójával, a tanári pálya vonzóvátételének lehetőségeivel foglalkozik.

2 https://www.academia.edu/8878170/Identity_agency_and_community_Reconsidering_the_pedagogic_responsibilities_of_teacher_education

irányváltások, magas a tanári pálya társadalmi elismertsége és ezzel szoros összefüggésben az anyagi megbecsültsége. (Sahlberg, 2012.)

A finn tanárképzés jellemzői

A finn tanárképzés alapvetése az, hogy professzionális tanárt képeznek, míg más országokban hatékony tanárokat szeretnének kialakítani. (A hatékony alatt azt értve, hogy a PISA-teszteken jó eredményeket ér el. Finnországban csak a tanárok 15%-a gondolja úgy, hogy a PISA-eredmények a tanári hatékonyságot mutatják.) Finnországban az oktatáspolitikai ugyanúgy beszél, ugyanazt mondja, mint az iskolák és a tanárképzők. A tanárjelölt a képzés során a saját tanítási stílusát dolgozhatja ki, támogatják ebben. Azt gondolják, mindenki a saját stílusában, saját módszerével tud jó tanár lenni. (Sahlberg, 2012.)

A finn tanárképzési szakemberek abban hisznek, hogy alapos felvételi eljárással kell kezdeni a tanárszakra jelentkezők kiválasztását. Nagyon nagy a túljelentkezés, ezért tudnak a hallgatók között válogatni: kb. 3000 jelentkezőből 120 pedagógusjelölt kezdi meg a tanárképzésben való részvételt.³ A tanárképzésbe való bejutás bonyolult, többlépcsős folyamat. Első körben szövegértési feladatokkal szűrik ki a jelentkezők számottevő részét (email-en megkapják a felvételi előtt egy hónappal a neveléstudományi kutatásokról szóló cikkekből összeállított szöveggyűjteményt), majd 5-6 fős csoportokban megnézik a szövegértési feladatot megfelelően teljesítő jelölteket (kb. 300 személyt), hogy egy kvázi iskolai helyzetben hogyan dolgoznak együtt – meghallgatják-e egymást, összedolgoznak-e, udvariasak-, konstruktívak-e stb. (három tanár figyel egy csoportot). Ezután egyéni interjú következik (motiváció, háttér, IQ stb.).⁴

A képző intézmények nagyfokú tartalmi önállóságot élveznek. A nyolc tanárképző egyetem mindig több elsőst szeretne felvenni, ezt azonban a minisztérium szigorúan korlátozza. Nincs hiány, bár tény hogy a túljelentkezés kisebb a természettudományos szakokra. A lemorzsolódás minimális, sőt aki valamilyen ok miatt kimarad, azt külön megkeresik, hogy nem volna-e lehetőség tanulmányainak folytatására. A hallgatók többségének elhivatottsága, szakmai érdeklődése igen magas szintű. Nincs korlátozva az államilag támogatott félévek száma – elvileg 6-8-10 év elteltével is lehet folytatni a tanulmányokat az állami költség terhére. A fél éves kreditszám 60, a teljes képzés 300 kredites, elég jelentős különbség van a főszak és a minor szak kreditszámai között.

3 <http://www.helsinki.fi/teachereducation/step/information/qualifications/>

4 https://www.academia.edu/8878170/Identity_agency_and_community_Reconsidering_the_pedagogic_responsibilities_of_teacher_education

Az intézmények egy központilag meghatározott keretszámot kapnak, annál többet nem vehetnek fel, de ezt a létszámot kötelezően fel kell tölteniük. A képzés államilag finanszírozott, vagy lehetőség van magán főiskolákon, egyetemen tanulni. Az állami képzésbe azokat veszik fel, akik a legjobbak és leginkább elkötelezettek a pedagógusképzés és a pedagóguspálya iránt. A lemorzsolódás ezért elenyésző: egy-két fő évfolyamonként a képzés végére. Hasonlóan elenyésző a lemorzsolódás a praxis során: aki tanári diplomát kap, tanárként kezd el dolgozni, és tanár is marad élete során.

A középiskolai és általános iskolai tanárok mesterdiplomával rendelkeznek – a mesterfokozat megszerzése elengedhetetlen feltétele a tanári állás betöltésének. (Sahlberg, 2012.) A pedagógusok képzése egyetemi szintű – még az óvónőké is –, a pedagógusoktól alapos szakmai tudást várnak.

A tanári életpályamodell hiánya

Finnországban nincs kifejezett tanári életpályamodell, helyette többféle pedagóguskompetencia-értelmezést is elfogadnak. A pedagóguskompetenciák szempontrendszerében azonosítják a pedagógusok legfőbb szerepeit és – ezeken belül – a konkrét tevékenységeket. A pedagógust a tanulás és a fejlődés vezetőjének, szakértőnek tartják, aki képes átlátni szakterületének rendszerét, fejleszti és értékeli saját tevékenységét, értékek közvetítője, teljes ember.

Létezik kerettanterv – az iskolai tantervek kialakítása nem az állam, hanem a helyi iskola, és elsősorban az ott oktató tanárok feladata. A saját diákjaik értékelési módszereinek meghatározása szintén az ő feladatuk. Ez alapján látszik, hogy a finn tanároknak a munkájuk során nagyon nagy autonómiájuk van. Nincsen sem tanárértékelési rendszer, sem tanfelügyelet. Sahlberg szerint ehelyett a tanárok, mivel az idejük engedi, sokat beszélgetnek egymással, rálátnak egymás munkájára, és ha úgy adódik, akkor a iskolaigazgatókkal együtt ki is javítják egymás munkáját. (Sahlberg, 2012.) Elsősorban ez a szakmai autonómia az, amely a fiataloknak a legszimpatikusabb a tanárképzésben. A finnek többféle pedagóguskompetencia-értelmezést is elfogadnak. A pedagóguskompetenciák szempontrendszerében azonosítják a pedagógusok legfőbb szerepeit és – ezeken belül – a konkrét tevékenységeket. A pedagógust a tanulás és a fejlődés vezetőjének, szakértőnek tartják, aki képes átlátni szakterületének rendszerét, fejleszti és értékeli saját tevékenységét, értékek közvetítője, teljes ember. A későbbiekben sem értékelik formalizáltan a pedagógusok tanítását, a pedagógusok kompetenciáit.

A tanári élet- és munkakörülmények jellemzői

Finnországban a pedagóguspálya vezeti a foglalkozások népszerűségi listáját.⁵ Minden negyedik finn fiatal tanár szeretne lenni, az egyetemek tanárképző karain legalább tízszeres a túljelentkezés. Ez csak részben tulajdonítható az anyagi megbecsülésnek, legalább ekkora szerepe van a képzés presztízsének, minőségének. A finn tanárokat nemzetközi hírű kutatók képezik, a tudományos eredmények közvetlenül áramlanak be a tanárképzésbe. A tanárok maguk is elsajátítják a kutatási módszereket, képesek a szakirodalom követésére, kísérletezésre, és így munkájuk folyamatos fejlesztésére.

A tanárok éves kötelező óraszámja 550, lényegesen kevesebb az OECD országok átlagánál. A finn tanárok jövedelme nem magasabb, mint az OECD-átlag, de nem elsősorban ezért népszerű a pálya.⁶ Néhány éve megváltoztatták a pedagógusbérezési rendszert, melyben új elemként a kompetenciák értékelése is megjelenik. A fizetés megállapításánál figyelembe veszik többek között a pedagógus egyéni kompetenciáit és teljesítményét, ami lehetőséget teremt a fizetések helyi szintű, rugalmas kialakítására; a magas kezdő fizetések és a maximum fizetések közti különbség azonban csupán 18 százalék. A vonzerőt a megbecsültség adja, ami abból fakad, hogy a társadalom tudja és elismeri, hogy ez egy nagyon komoly felkészültséget, tudást, innovatív, alkotó munkát elváró pálya.

Bár ugyanabban az állásban a férfiak és a nők megközelítően egyenlően keresnek Finnországban, az átlagnál jobban jövedelmező szakmákat jellemzően férfiak választják, így jóval több a női tanár, mint a férfi. Annak érdekében, hogy ezen a helyzeten változtassanak, a jyvaskyläi tanárképzésben speciális képzéseket indítottak férfiak számára, hogy fokozzák érdeklődésüket a szakma iránt.⁷ A mintegy tíz évvel ezelőtti kezdeményezés azonban rövid életű volt, mivel a finn szabályozás semmilyen célból és semmilyen előjellel nem támogatja a nemi alapú diszkriminációt.

A finn oktatási dolgozók 95%-a tagja az adott szakszervezetnek, amely igen aktív, hatékony képviselője a dolgozók munkahelyi körülményeit (pl. óraterhelését), karrierkilátásait (pl. tudományos fejlődését), illetve bérhelyzetét érintő tárgyalásokon. Opetusalan Ammattijärjestö (OAJ) a legjelentősebb pedagógus szakszervezet, ami aktív érdekképviselőt képvisel, és számos kutatást végeznek a tanári pályával és az oktatással kapcsolatban. 120

5 <http://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/domestic/11225-quarter-of-applicants-accepted-to-university.html?ref=uutiskirje>

6 <http://www.oecd.org/edu/school/5328720.pdf>

7 <http://kielikampus.jyu.fi/news/15-9-seminar-on-language-education-clil-and-language-teacher-education-in-finland/>

400 taggal rendelkeznek az alapfokú oktatásban dolgozó tanároktól kezdve egyetemi tanárokig.

A tanárrekrutáció módszerei és a képzés jellemzői

A tanári ellátottság Finnországban igen magas szintű, sok esetben az újonnan végzett tanárok többen vannak, mint a rendelkezésre álló szabad tanári pozíciók, így gyakran a betöltendő tanári állásokat a végzetek elitjéből verbuválják, és egy egymást kölcsönösen erősítő egyensúlyt hoznak létre az erőteljes szelekció és a vonzó munkahelyi feltételek között. (Sahlberg, 2012.) Finnországban a pedagógusképzés gyakorlati része az állam által fenntartott 13 gyakorlóiskolában történik, melyek az egyes egyetemekkel állnak szakmai kapcsolatban, de a gyakorlatok nem csak ezekben folynak, ugyanis a tanárképző intézmények arra törekcsenek, hogy a tanárjelöltek ne csak egy típusú iskolát lássanak. A gyakorlóiskola tanárai és az egyetemi oktatók szorosán együttműködnek a pedagógusképzésben. Általában helyileg is igen közel van az egyetem és a gyakorlóiskola, ami elősegíti a mindennapi kapcsolat kialakítását és fenntartását. A gyakorlóiskolai tanárok a kezdetektől a képzés végéig részt vesznek a pedagógusképzésben: már a felvételiztetésben is szerepet kapnak, és az utolsó évben a hallgatók tanítási gyakorlatát is ők vezetik. A fő elméleti tanulmányokat követően a finn tanárképzős hallgatók minden évben 5–6 hetes tanítási gyakorlatra mennek. A gyakorlóiskola előadói vagy tanórákat vezető tanárai és az egyetemi oktatók is mind felügyelik a hallgatók gyakorlati tevékenységét, hogy azok lássák a különböző tanárok közötti együttműködés modelljét, és átfogóbb véleményük alakuljon ki a heterogén osztályokban való tanításról. Gyakran előfordul, hogy a tanárjelölteket saját társaikkal helyezik egy tanítási csoportba, hogy ily módon első kézből szerezzenek tapasztalatot az együtttanításról. A tanítási gyakorlat ideje alatt vagy után általában egy pedagógiai vagy didaktikai szemináriumra kerül sor az egyetemen, ahol a hallgatók e tanításkísérő kurzus keretében végiggondolják és megbeszélik a tanítási gyakorlat során és az egyes különböző iskolákban tett látogatásuk közben szerzett tapasztalataikat. Ezt a végiggondolást, utólagos értékelést a szakmai fejlődés fontos állomásának tartják. A tanárjelölt hallgatók lépésről lépésre építik fel elméletüket, hogy alátámasszák saját tanítási gyakorlatukat, mert így tudatosul bennük saját tanári oktatási filozófiájuk és azonosságuk. Az effajta megközelítés azt a nézetet erősíti, amely szerint a gyakorlás kétirányú folyamat, amely nem csupán megengedi a tanárjelölteknek, hogy a kurzus során szerzett ismereteiknek és tudásuknak értelmet adjanak, hanem befolyásolja saját elméleti ismereteik megszerzését és használatát is.

A finn pedagógusképzés egyik erőssége az, hogy központi szerepet tölt be benne a tanári identitás fejlődésének támogatása, a tanítási gyakorlatok lépcsőzetessége (elsősorban a tanítóképzésre jellemző), a tanítás és a kutatás összekapcsolása. A tanárképzés során nagy hangsúlyt helyeznek a kutatómunkára. A gyakorlóiskola és az egyetem kooperációja ezekben az iskolákban

természetes. Nyugodt és kiegyensúlyozott pedagógusok és diákok, jó szervezethez, a gyerekek önállósága és a nekik adott bizalom, a rendszer, a tanulási környezet nyitottsága jellemzi ezeket az oktatási intézményeket.

Figyelemreméltó a finn kutatásalapú pedagógusképzés azon szemlélete, miszerint a leendő pedagógusoknak azért van szükségük kutatás-módszertani ismeretekre és kutatások végzésére, hogy a pályájuk során jelentkező szakmai döntéseiket megalapozottá és felelősségteljessé tudják tenni, mivel a tanári pályával nagy felelősség, ugyanakkor nagy szabadság is jár. A kerettanterv szerint a tanár maga dönthet a tanmenetről, amelyet még az iskola igazgatója sem bírálhat felül. A településeknek jogukban áll saját tantervet csinálniuk, illetve maguknak az iskoláknak is; mindenki számára kötelező, egységes nemzeti tanterv tehát nincsen. Nagyon nagy a szabadság a tananyag elrendezését tekintve is, több évfolyam tananyagát szabadon, tetszőleges sorrendben taníthatják a pedagógusok. Az érdemjegyekkel való osztályzás csak 8. osztálytól kötelező, aminek nagy jelentősége van a gyerekek pozitív énképének kialakulásában. A tanárok és a diákok közel egyenrangúak, ami ugyan sok fegyelmezési problémával jár, de a fiatalok viszonylag egészséges önértékeléssel kerülnek ki az iskolából. A tantárgyak tanításában gyakorlatias megközelítésmód érvényesül, ez lehetővé teszi a tárgyak integrációját, tehát sokszor jelenségeket tanulmányoznak a gyerekek, ahol több tantárgy elemei is megtalálhatók. Projektalapú oktatásra is lehetőség van a tanterv szerint, bár viszonylag kevés pedagógus él vele. A finn gyerekeknek van a világon a legkevesebb tanórát, tehát kevésbé vannak leterhelve, több energiájuk és kapacitásuk marad a játék során való természetes, gyakorlatias tanulásra.

A finn iskolák tehát talán jobbak, mint máshol, de sok dolog ott is változtatásra szorul, ugyanis hiába a rendszer rugalmassága, kevés iskola használja azt ki valóban. Fontos megemlíteni, hogy az esélyegyenlőségre nagyon figyelnek, az alapfokú oktatásnak az egész ország minden intézményében ugyanolyan-nak kell lennie. Számos finn szülő és tanár szerint problémát jelent a szociáldemokrata elvek túlzott jelenléte az oktatásban, nevezetesen, hogy a tehetséggondozásra nem nagyon figyelnek, mindenkit ugyanolyan szintre igyekeznek eljuttatni, és ezzel egyen-társadalmat nevelnek. (Koskinen, 2014.) Ezt igazolja az a tény, amikor a finnek összetalálkoznak a világban, nagyon jól megértik egymást generációtól és lakóhelytől függetlenül. Nagyon erős alapokat ad az alap- és középfokú oktatás gondolkodásmód, szemlélet szempontjából. Ezzel egyben igyekeznek kivédeni a nagy társadalmi különbségeket is.

Az internethez való hozzáférés az állampolgári jogokhoz tartozik, 100Mb internethez minden lakosnak joga van anélkül, hogy a szolgáltató ezzel járó költségeit megtéríteni lenne köteles. Újság, telefon és internet előfizetés a legszegényebbeknek is jár: ha nincs rá keret, az állam hozzájárul. Ezzel igyekeznek közügyekkel foglalkozni tudó és akaró állampolgárokat „fenntartani”.

Így a finnek alapvetően nagyon tájékozottak a közügyeiket tekintve, és a részvételi demokrácia, mint olyan, valóban működik. Értik, hogy ha valami nem jó, akkor csak ők egyedül tudják ezt megváltoztatni véleménynyilvánítással, érvekkel. Ez nagyon érezhető a munkahelyeken is: ki-ki a saját módján, de bátran elmondja, mi a probléma konstruktív, problémamegoldó attitűddel. A finnek nagyon jól tudnak higgadtan, objektíven véleményt cserélni, és meghallgatják a másikat, még ha a véleményük gyökeresen különbözik is.

A JULIET program

A Jyväskyläi Egyetem tanárképző tanszékének programja, olyan tanár szakos hallgatók számára készült, akik elsősorban kéttannyelvű iskolában szeretnének tanítani, illetve szaktárgyakat tanítanak idegen, elsősorban angol nyelven. Számukra a JULIET programban kiemelt téma a nyelvoktatás és a szaktárgy-pedagógia integrációja.⁸

A jyväskyläi tanárképzés reformjának részeként a 2014/2015-ös tanévtől kezdve a diákoknak nagyobb beleszólásuk van az órák, gyakorlatok menetébe. Egy-egy jelenséggel foglalkozva témákat, megközelítéseket javasolhatnak, illetve az oktatóval együttműködve közösen alakítják ki az értékelés rendszerét: mi legyen fontos, milyen súlyozással, és ki legyen felelős az értékelésért. Ez minden résztvevő számára új kihívásokat tartogat, az új környezet alkalmat nyújt arra, hogy diákok és oktatók egyaránt rákérdezzenek saját tevékenységeikre, szerepükre, és párbeszédet kezdeményezzenek arról, mit tudnának tenni a finn oktatás fejlesztése érdekében. A diákok és a kutató-oktatók párbeszéde szervezett formában, akciókutatás keretében zajlik. A diákközpontúság és a különböző ismeretterületek integrációja régóta jól hangzó szlogenek a pedagógiában, következetes megvalósításukra azonban kevés kísérlet születik, ezért is érdemes átgondolni, mit jelent a gyakorlatban, ha megváltozik a tanítás szervezése és szabályozása. A JULIET programban például korábban külön nyelvtankurzus volt, most viszont a nyelvten be van építve az egyes tárgyakba. A kiejtési gyakorlatok is el voltak szigetelve más tevékenységektől, a nyelvi stúdióban zajlottak, fejhallgatókkal. Miközben a képzési program olyanoknak szólt, akik munkájuk során integrálni fogják a nyelv- és szaktárgyoktatást, a képzés maga mégis meglehetősen elkülönülten kezelte a nyelvet, a nyelvtant és a szaktárgyi – pedagógiai – képzést. Ennek alapja, hogy nemcsak másoknak, hanem másokért is felelős vagy, és magadért is. A korábbi modell elsősorban a „felelősség másoknak” megközelítésre épült, tehát a hallgatók jóval inkább diákszerepben maradtak végig.

8 <https://www.jyu.fi/edu/laitokset/okl/opiskelu/sivuaineet/juliet/en/intro/what>

A tanárjelölteknek tehát meg kell szokniuk, hogy felelős, önálló döntéseket hozzanak, hogy autonóm módon szervezzék a saját munkájukat, és ne mindig diákként viselkedjenek. A szakmai érettségért azonban meg kell dolgozni: oktatónak, hallgatónak, gyakorló tanárnak egyaránt folyamatosan kérdéseket kell feltennie, reflektálnia kell a saját munkájára, önmaga előtt, önmaga számára értelmezni és értékelni a saját munkáját. A hallgató a képzés és saját munkája során fokozatosan kerül át a diák szerepéből a tanár szerepébe. Ugyanakkor fontos, hogy már a kezdetek kezdetén is tud tanítani a diák, és akkor is képes tanulóként viselkedni, amikor elsősorban tanárként határozza meg magát.

Összegzés

Tanulmányunkban a finnországi oktatási rendszer sajátosságaival, a tanárképzés rendszerével és a tanárrekrutáció oktatáspolitikai dimenziójával, a tanári pálya vonzóvá tételének lehetőségeivel, a tanárok megtartásával foglalkoztunk. Az utóbbi kérdések szorosan összefüggenek egymással és megkerülhetetlenek oktatáspolitikai szempontból. Az oktatási rendszer sikerének titkát azért is érdekes kutatni, mert valójában nincs is egységes rendszer. Nincsenek sztenderd módszerek, a tanárok nagyfokú autonómiát kapnak. Míg a legtöbb európai országban jelentős eltérések vannak az iskolák eredményei között, addig Finnországban ez szinte elhanyagolható, ugyanakkor iskolán belül az egyes osztályok diákjainak eredményei között már kiugróan jelentős különbségek vannak. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy még fontosabb a tanár személye, mint gondolták, így az oktatási rendszer fejlesztésében elsősorban a pedagógusokra és a diákokra koncentrálnak.

Irodalom

- Gordon Győri János, Oláhné Téglási Ilona és Ütőné Visi Judit (2016): A pedagógusszakma-és pálya népszerűsítésének technikái a nemzetközi gyakorlatban: elméleti alapok, kutatási kérdések, horizontális elemzési eredmények. Pedagógusképzés. 14. (43.) 135-152.
- Hendrickson, Katie A. (2012): Assessment in Finland: A Scholarly Reflection on One Country's Use of Formative, Summative, and Evaluative Practices. Mid-Western Educational Researcher. 1-2.sz. 33-46.
- Koskinen, Marko (2014): A demokrácia kultúráját az iskolában kell megtanulni. <http://www.demokratikusnevelés.hu/index.php/cikkek/13-egyeb-szerzok/263-koskinen-demokracia>
- Nightingale, Julie (2014): Focus on Finnish Assessment. <http://ciea.org.uk/focus-finnish-assessment/>.

- Sahlberg, Pasi (2012): A finn példa. Nemzedékek Tudása. Budapest.
- Sahlberg, Pasi (2012): PISA 2012 Reinforces the Key Elements of the Finnish Way. <http://pasisahlberg.com/pisa-2012-reinforces-the-key-elements-of-the-finnish-way/>.
- Tarnóc András (2016): A tanári pályaválasztást népszerűsítő médiaeszközök Angliában. Pedagógusképzés. 14. (43.) 153-166.
- Ütőné Visi Judit – Virág Irén (2016): A tanári pálya népszerűségének jellemzői és népszerűség-növelésének technikái Németországban. In: Pedagógusképzés 14 (43) 2016/1-4. 167-182.

Internetes források

- http://www.edu.u-szeged.hu/~csapo/publ/Kozneveles_2013.pdf.
- <http://www.helsinki.fi/teachereducation/step/information/qualifications/>.
- <http://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/domestic/11225-quarter-of-applicants-accepted-to-university.html?ref=uutiskirje>.
- <http://www.ncee.org/programs-affiliates/center-on-international-education-benchmarking/top-performing-countries/finland-overview/finland-teacher-and-principal-quality/>.
- <http://www.nyest.hu/hirek/ahol-divat-tanarnak-lenni>.
- http://www.oaj.fi/cs/oaj/public_en.
- <http://www.oecd.org/edu/school/5328720.pdf>.
- http://www.oph.fi/english/education_system/teacher_education.
- http://www.tilastokeskus.fi/til/kou_en.html.
- https://www.academia.edu/8878170/Identity_agency_and_community_Reconsidering_the_pedagogic_responsibilities_of_teacher_education.